

Богдан КОЗАК ВЕЛИКИЙ ТРУДІВНИК УКРАЇНСЬКОЇ СЦЕНИ



Фото 1930 року.

Минуло 90 років від дня народження Олексія Миколайовича Ріпка — режисера Львівського академічного театру ім. М.Заньковецької, для утвердження слави якого він вклав багато плідної праці, створивши вистави, що увійшли до золотого фонду не тільки театру, а й українського театрального мистецтва. Жанрова палітра його постановок була дуже широкою: від драм і комедій до сатири і гротеску, від музичних вистав до трагедій. Уміння відчувати час, його приховані проблеми, виявити їх у п'єсах і зацентрувати у сценічному баченні було його особливим умінням. Як педагог, він вишколив не одне акторське покоління не лише в театральній студії (1959-1963, 1974-1981), а й у своїх виставах впродовж двадцятип'яти років. Його творчість кодувала у собі приховані від стороннього ока суперечності, що були обумовлені життєвими обставинами і політичною системою, в якій доводилось працювати.

Я вперше пізнав Олексія Миколайовича на початку 60-х у театральній студії заньківчан, хоч і вчився в іншій групі, в іншого педагога і, чесно кажучи, не сприймав методу його роботи в перші роки праці у театрі. Він видавався багатьом з нас, тоді ще «зеленим» акторам, консервативним і традиційним. Ми прагнули більшої свободи в часі проб, бунтували і часто-густо плутали поняття імпровізації з руйнуванням режисерського задуму. Проте Олексій Миколайович терпляче перечікував наше творче «бродіння». Тепер можу сказати, що своїми сьогоdnішніми творчими здобутками і тим, що я знаю і чим володію в професії актора, я великою мірою зобов'язаний і йому — режисеру, педагогу, людині.

Зовні він був схожий на роденівського Бальзака — монументальний, з масивною головою, обрамленою сивим во-

лоссям; випукле чоло, порізане глибокими зморшками; з-під нього дивилися великі, сірі, розумні очі, завжди зосереджені на співрозмовникові, добрі і спокійні, в яких ніколи не спалахував вогонь роздратування, навіть тоді, коли ми говорили нісенітниці...

«Ріпка Олексій Миколайович народився 25 грудня 1907 року в місті Охтирці Сумської області, — читаємо в Енциклопедичному довіднику «Митці України» (1992). — Навчався у 1932-1934 роках в Харківському театральному інституті. Творчу діяльність почав з 1929 року. Учень Б.Тягна. 1956-1983 роки — режисер Львівського театру ім. М. Заньковецької...» Сухі і скупі дані нічого не говорять про його життя, хоча вказують нам шлях до розкриття витоків його творчості. За ними стоять і його режисерське уміння, і незрозуміле для багатьох, хто творив з ним по-

руч, вперте невизнання тодішньою владою його праці. Він ніколи не скаржився, нічого не пояснював, нічого не розповідав. Спробуємо зробити це за нього.

Олексій Миколайович народився у сім'ї службовця. Коли йому виповнилось 14 років, він втратив батька і був змушений вчитись і працювати, бо мав ще двох молодших братів. Через рік закінчив сім класів середньої школи ім. Г.Ф. Гринька, влаштувався кур'єром Охтирського міськкомунгоспу і за два роки досконало «вивчив» розбиті вулиці Охтирки та її глухі передмістя.

1924 року потрапляє до Харкова, маючи намір продовжити навчання. Саме сюди, до столиці УРСР, приїздить з Києва на гастролі театр «Березіль». Молодого Ріпка вразили «Гайдамаки» Т. Шевченка, зокрема виконання Іваном Мар'яненком ролі Гонти. Ди-

висься і «Джیمмі Хіггінса» Сінклера з Амвросієм Бучмою в головній ролі, і шекспірівського «Макбета»... Він вирішує стати актором! Але шлях до професії затягнувся на цілих шість років. На життя він заробляє працею рахівника якоїсь контори, а вечорами бігає на репетиції театру робітничої молоді (щось на зразок агітбригад, які з 1925 року виростали по всій Україні, як гриби). Харків того часу стрясався від дискусій різних літературних та мистецьких угруповань — аж голова йшла обертом. Але тут, на радість, 1926 року «Березіль» переїздить до столиці. Ріпко не пропускає жодної вистави, має щастя двічі слухати виступи Леся Курбаса про шляхи поступу українського театру і мріє стати режисером — таким як Лесь Курбас. Коли ж 1932 року при Центральному ТРОМі було відкрито театральний технікум, він стає його студентом. Тут доля дарує йому зустріч з Борисом Тягном, учнем Леся Курбаса, професійним режисером, що саме тоді був призначений художнім керівником Харківського ТРОМу і, згідно постанови уряду, мав перетворити його на професійний театр. Тягно залучив до вишколу тромівців провідних майстрів «Березоля» — Амвросія Бучму, Мар'яна Крушельницького, Валентину Чистякову, Бориса Балабана. Згодом театральний технікум реорганізовується у музично-театральний інститут, і Олексія Ріпка як обдарованого тромівця зараховано студентом режисерського відділення. Навчаючись, він бере участь у виставах ТРОМу.

Проте насувався чорний 1933... Зняття Леся Курбаса з посади художнього керівника «Березоля» приголомшило театральний Харків. 1934 року закривають театральний інститут, і Борис Тягно приймає до ТРОМу молодого Олексю Ріпка асистентом режисера. Навчання тривало...

Мистецький Харків 20-30-х років, вистави Леся Курбаса і його режисерська школа в особі Бориса Тягна — ось фундамент професійного вміння Олексія Миколайовича Ріпка. Він ніколи про це не розповідав, і ми цього не знали, проте відчували, що будує він свої вистави за певним планом, де не було місця хаотичним, випадковим речам. Він завжди приходив на

репетиції до акторів готовим, мав чітке бачення вистави, володів умінням дієво, мізансценічно виявляти приховану сутність п'єси, мав неперевершене чуття точного розподілу ролей і здатність із різних за віком акторів творити завершений ансамбль. Такими були складові успіху його вистав і їх подиву гідного репертуарного довголіття.

Молодому Олексію Ріпкові була притаманна постійна спрага знань. Коли 1937 року, після злиття ТРОМу і Театру Революції, ні він сам, ні його вчитель Борис Тягно не потрапили до режисерського складу об'єднаного театру — тепер вже ім. Ленінського комсомолу, Олексій Миколайович, працюючи режисером Харківського театру юного глядача ім. Горького, вступає на заочне відділення ДІТМ ім. А. Луначарського (Москва). Але його навчання і роботу в театрі цього разу перервала війна. Увільнений за станом здоров'я від призову, Олексій Миколайович переїздить з дружиною Юлією Володимирівною Гросицькою та п'ятирічною донькою Оленкою до рідної Охтирки. Тут він живе під час окупації, а щоб прогодувати сім'ю, працює актором новоствореного напівпрофесійного Охтирського театру. І хоч період цієї праці був коротким, сам її факт радянська влада «пам'ятала» йому усе життя. Ні найвищий режисерський професіоналізм, ні численні постановки п'єс радянських драматургів не могли в очах партійних керівників загладити його «провину» — працю на ворога. Ми, молоді тоді актори театру ім. М. Заньковецької, не могли ніяк збагнути, чому Олексій Миколайович, завжди здатний на художній раді відстояти власне творче рішення тієї чи іншої вистави, бере до постановки недосконалу п'єсу чергового радянського драматурга. Ми сприймали це як вияв конформізму, кон'юнктури. Ми не знали про його «таємницю», а саме вона примушувала Олексія Миколайовича у такий спосіб доводити владі свою лояльність.

Після звільнення Харківщини Олексій Ріпка з дружиною (прекрасною співачкою та піаністкою, навчання якої на четвертому курсі вокального факультету Харківської консерваторії перервала війна) бере ак-

тивну участь у роботі концертної бригади, що обслуговувала прифронтовий шпиталь. А коли 1944 року Охтирський драматичний театр ім. Т. Шевченка повернувся з евакуації, Олексій Миколайович та Юлія Володимирівна впродовж двох років плідно працюють на його сцені. «Запорожець за Дунаєм» В. Гулака-Артемовського, «Дві сім'ї» М. Кропивницького, «Українські водевілі» та ще чотири вистави радянських драматургів він встиг тут поставити. А далі на нього вже чекала неспокійна, тривожна, мандрівна творча доля.

1945 року Ріпка — режисер Сумського обласного драматичного театру ім. М. Щепкіна, 1948 року — художній керівник Сумського лялькового театру, 1949 року — знову дорога. Цього разу аж до Тернополя, виконуючим обов'язки головного режисера музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка.

Він швидко знаходить порозуміння з «новим» колективом, трупа якого була сформована на базі... Охтирського драматичного театру ім. Т. Шевченка, який 1945 року приїхав немовби лише на гастролі до Чорткова. Проте залишився там і став стаціонарним обласним Тернопільським театром, прийнявши до свого складу деяких акторів тодішнього обласного театру ім. І. Франка. Це відбулося 1948 року і було заздалегідь сплановане радянською владою з метою ліквідації Тернопільського обласного театру ім. І. Франка, колектив якого складали актори-галичани.

Незважаючи на творчі успіхи театру, його керівника Олексія Ріпка несподівано звільняють з посади виконуючого обов'язки головного режисера, і впродовж наступних п'яти років він працює у Тернопільському театрі черговим режисером. Понад тридцять вистав Олексій Миколайович подарував тернопільським глядачам. Серед них «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Наймичка» І. Карпенка-Карого, «У неділю рано зілля копала» О. Кобилянської, «Одруження» М. Гоголя, «Діти сонця» М. Горького, «Анджелло» В. Гюго, «Підступність і кохання» Ф. Шіллера.

1956 року Б. Тягно, що на той час уже вісім років плідно працював головним режисером Львівського театру ім. М. Заньковецької, запросив колишнього



1940-і роки.

свого учня, а тепер уже зрілого майстра спершу на постановку п'єси Я.Галана «Човен хитається», а відтак на посаду чергового режисера. Але партійне керівництво Тернополя думало інакше. В театрі було скликано збори, на порядку денному яких постало питання «морально-етичної поведінки режисера О.Ріпка». Збори більшістю голосів позбавили Олексія Миколайовича права працювати режисером.

До честі тернополян, актори, голова профкому театру Іван Яроцький та Володимир Сохацький (виконавець ролі Леніна у виставі «Правда» О. Корнійчука) подали позов до суду щодо правомірності такого рішення зборів. У місті накрівав політичний скандал. Тоді начальник обласного управління культури Іван Луцик, очевидно зі згоди партійного керівництва області, терміново привозить з Києва рішення «про перехід О.М.Ріпка режисером до театру ім. М. Заньковецької». (Про цей факт з життя Олексія Миколайовича розповів мені актор нашого театру, заслужений артист України Богдан Антків, котрий тоді працював у Тернополі.)

Однак і у Львові на творчому шляху Олексія Ріпка виростили терни. 1960 року у зв'язку з поганим станом здоров'я Борис Тягно фактично відходить від керівництва театром. Колектив заньківчан вносить пропозицію затвердити головним режисером О.М.Ріпка. Питання розглядається... Його

нагороджують орденом «Знак пошани», приймають до лав КПРС. Здавалося б, крига скресла! Але... на посаду головного режисера театру ім.М.Заньковецької призначають іншого режисера. Йому ж пропонують очолити Львівський театр юного глядача ім.М.Горького — той самий Харківський ТЮГ, в якому він починав самотійну працю і який після війни було переведено до Львова. Проте мине лише два роки — і О.М. Ріпка звільняють з посади головного режисера і повернуть до театру ім.М.Заньковецької, знову черговим режисером.

Олексій Миколайович поставив на сцені нашого театру біля 50-ти вистав. Був терпеливим і добрим, щирим і правдивим, нешанованим чиновниками від культури і любленим своїми акторами. Він явив львів'янам вистави-одкровення: «Невольник» М.Кропивницького за Т.Шевченком (1961), «Суєту» (1967) та «Хазяїна» (1970) І. Карпенка-Карого, «Сестри Річинські» І.Вільде, Б.Антківа (1968), «Марію Заньковецьку» І.Рябокляча (1972). Чи можемо ми забути ці вистави? Ще за їх сценічного життя вони стали театральними легендами!

Згадаймо хоча б «Невольника», його акторське сузір'я: у ролі батька — Василя Яременка, у ролі Кобзаря — Даміана Козачковського, в ролі Ярини — Любов Каганову та В'ячеслава Сумського у ролі Степана. «Невольника» Олексій Ми-

колайович поставив як виставу-думу, сповнену епічності й ліризму, де мотив козацького обов'язку перед Батьківщиною переплітався з мотивом жіночої вірності, чекання, любові до осліпленого ворогами коханого, що повертає з неволі. Як це було на часі! Ще кожна сім'я чекала тих, що пропали безвісті на війні, чекали і тих «невольників», що тільки-но повертали із сталінських тюрем і концтаборів. Не було жодної вистави, щоб у залі не плакали глядачі. Мої перші кроки і кроки моїх колег-студійців на сцені театру були саме в «Невольнику». Парубки і дівчата, турки й козаки, ми танцювали і співали, билися на шаблях і носили невольничі кайдани. Грали численні епізоди, перодягалися і гримувалися по чотири рази і так — понад триста разів, аж до останньої вистави 1976 року, коли зі смертю В. Яременка спектакль було списано.

А «Сестри Річинські»? Вистава, що на Всесоюзному огляді здобула перше місце і вразила амбітну московську комісію умінням українських акторів грати п'єсу з життя інтелігенції з глибокою психологічною мотивацією, на півтонах, без крику, як драматургію Чехова. Проте і тут на Олексія Миколайовича чекало важке випробування. Хтось написав донос про те, що в «Сестрах Річинських» співають націоналістичний гімн. Насправді ж співали пісню композитора Ярослава Ярославенка на слова Миколи Вороного: «За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ...» Слово «Україна» для «них» це вже був націоналізм. Директор театру Федір Сандович, Богдан Антків та Олексій Ріпка отримали догани, пережили неодноразові виклики до КДБ.

Легендарна «Марія Заньковецька»... Її поява випала на той час, коли у Львові вже проходили арешти членів Гельсінської спілки, коли розганяли професорський склад Львівського університету, коли кілька років перед тим згідно урядової постанови щодо театру ім. М. Заньковецької з його репертуару було вилучено всю українську класику. А в «Марії Заньковецькій» на повен голос лунала тема творення і змагань українського професійного театру корифеїв,

його боротьби з російським самодержавством, що душило на Україні мову і культуру. На кожній виставі зал був переповнений, наелектризований. Оплески гриміли після кожної картини, переривали окремі акторські репліки. Після чергової вистави начальники від культури робили купюри в тексті п'єси. Роль Садовського скоротили майже на третину. Під час репетиції ми, молоді, пропонували Олексію Миколайовичу використати музичним тлом до дії фортепіанні твори М.Лисенка. А він уперто, послідовно вводив у виставу народні пісні у виконанні хору ім.Г.Верьовки. Не дискутував, знав вищу мету і досяг її. Контрапунктом до дії, що розгорталася на сцені чи то у Києві, чи у холодному Свеаборзі, чи у Ростові, звучав народний спів як вічне і незнищенне джерело душі народу, як вулканічна сила, яку не можна зупинити жодними заборонами. Ефект був вражаючий,

жодні скорочення тексту не міняли головної думки. Роль Марії Заньковецької виконувала Лариса Кадирова, її батьків, Адамовських — Борис Романіцький, Віра Полінська, тітоньку грала Надія Доценко, її чоловіка, полковника Хлистова — Богдан Козак, Садовського — Федір Стригун, Кропивницького — Володимир Максименко, Старицького — Богдан Антків, прогресивних представників російської інтелігенції генерала Єсипова — Василь Яременко, його дружину — Галина Шайда, Стасова — Олександр Гринько. Вистава пройшла на сцені театру майже 600 разів, даруючи глядачам усвідомлення власної національної гідності та гордості за свій театр.

Треба сказати ще про одну рису, притаманну Олексію Ріпкові-режисеру, рису, що рідко трапляється у цій професії. Він міг привселюдно перед актором визнати свою творчу неправоту. Я був свід-

ком таких випадків. Це було зі мною на «Суеті», на «Марії Заньковецькій» з Ларисою Кадировою, коли Олексій Миколайович після прем'єри при всіх вибачився перед нею за прикрі хвилини, що виникали в часі репетицій.

Офіційного визнання свого режисерського таланту Олекса Миколайович все ж дочекався. 1982 року, за рік до смерті, на численні клопотання своїх учнів, на той час вже народних та заслужених артистів, йому було присвоєно почесне звання «Заслуженого діяча мистецтв України».

Сьогодні виховані ним актори успішно працюють в різних театрах від Харкова аж до Львова. Їхні серця закарбували назавжди ті хвилини творчої радості, які силою свого таланту викрешував у їхніх душах великий трудівник української сцени Олексій Миколайович Ріпко. Пам'ятаймо про це...



Назву фестивалю «ZDaERZENIA» що тривав з 10 по 22 травня у Любліні, можна читати у двох варіантах: «ZDaRZENIA» — «подія», або «ZDERZENIA» — «зіткнення». Власне, всі дійства — «studenskie impresje kulturalne» (саме так означають їх організатори), що включені в програму і є певним зіткненням подій: їх не можна об'єднати за жанром чи тематикою, це різноманітні поетичні, музичні, театральні імпрези студентів та студентських груп Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), а також виступи театральних, музичних труп і колективів з різних міст Польщі та інших країн.

Осередок студентського «бомонду» — «Хатка Жака» — став одночасно центром фестивальных подій. Одним із гостей фестивалю у Любліні був студентський театр НАУКМА з карнавальним концертом та вуличною виставою «Summer rain» (режисер Анатолій Петров). Вистава відбувалась на плацу перед «Хаткою Жака». Мабуть, рівень вистави найлегше відчутти через глядацькі враження. Реакцію глядача вуличних вистав провокують ефекти, які важко відтворити в традиційних приміщеннях театру: вогонь, вода, дим, фейерверки. «Summer rain» багатий на несподівані трюки та сюжетні лінії. Протягом вистави триває майже по-

стійна гра з глядачем, окрім того, немає мовних текстів, отже польська публіка базувала своє сприйняття на зорово-чуттєвих враженнях.

Сам жанр вистави сприяє ближчому, тіснішому, іноді навіть безпосередньому зближенню глядачів з акторами. Першопочаткова замкненість і недовіра до високих, яскравих, галасливих фігур на ходулях зникла, коли з'явився герой. Його гра з глядачами — особлива. Важливо не перейти межу відвертості. Але зближення вже відбулось. Далі герой потрапляє у найрізноманітніші ситуації, хвилюється, радіє, лякається. Це не залишає глядача байдужим. Співпереживання — в оплесках, сміхові, навіть запитаннях. Тиша означає увагу. Закінчення дійства — вогонь і вода, загальний карнавал і замирення.

Цікавих проектів на фестивалі не бракувало. Проте, конкуренції у ходульній вуличній виставі студентському експериментальному театрові не склав ніхто, хоча вуличні театри у Польщі є, наприклад, театр «Акт» з Варшави, котрий був гостем фестивалю «Золотий лев» у жовтні 1996-го у Львові, так само, як і театр НАУКМА. Участь у «ZDaERZENIA» — перший крок на рівні фестивалю за кордоном. Сподіваємося на інші наступні зустрічі і запрошення.

Нонна Стефанова.